

УДК 338.242

Кравець О.Ю.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту виробничої сфери
Національного гірничого університету

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОРОЗРАХУНКІВ ВУГЛЕДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

IMPROVEMENT OF ORGANIZATION OF CLEARING PAYMENTS OF COAL MINING ENTERPRISES OF UKRAINE

АНОТАЦІЯ

Визначено, що вугледобувні підприємства України мають значні проблеми, пов'язані з дефіцитом обігових коштів, у результаті чого збільшується дебіторська заборгованість підприємств, що приводить до збільшення собівартості продукції. Здійснено аналіз вітчизняних та зарубіжних праць з управління взаєморозрахунками підприємств та побудови розрахунково-клірингової системи. Проаналізовано принципову схему роботи клірингової компанії. Виконано порівняльну характеристику клірингових розрахунків у вітчизняній та закордонних системах товарно-грошових відносин. Запропоновано шляхи удосконалення управління взаєморозрахунками вугледобувних підприємств України.

Ключові слова: управління, вугледобувне підприємство, взаєморозрахунки, обігові кошти, розрахунково-клірингова система.

АННОТАЦИЯ

Установлено, что угледобывающие предприятия Украины имеют значительные проблемы, связанные с дефицитом оборотных средств, в результате чего увеличивается дебиторская задолженность предприятий, которая приводит к увеличению себестоимости продукции. Осуществлен анализ отечественных и зарубежных работ по управлению взаиморасчетами предприятий и построению расчетно-клиринговой системы. Проанализирована принципиальная схема работы клиринговой компании. Выполнена сравнительная характеристика клиринговых расчетов в отечественной и зарубежных системах товарно-денежных отношений. Предложены пути усовершенствования управления взаиморасчетами угледобывающих предприятий Украины.

Ключевые слова: управление, угледобывающее предприятие, взаиморасчеты, оборотные средства, расчетно-клиринговая система.

ANNOTATION

It is established that the coal-mining enterprises of Ukraine have significant problems associated with the shortage of working capital, resulting in increased accounts receivable of enterprises, which increases the cost of production. The analysis of domestic and foreign works on management and development of clearing and settlement systems of enterprises and organizations was carried out. The comparative characteristics of clearing payments in the domestic and foreign systems of commodity-money relations were provided. Ways to improve management of the clearing payments of the coal mining enterprises of Ukraine were determined.

Keywords: management, coal mining enterprise, clearing payments, working capital, settlement and clearing system.

Постановка проблеми. Значною проблемою, що виникає в управлінні вуглепотоками добувних підприємств України є несвоєчасне отримання коштів за реалізовану продукцію, а також – з Фонду держпідтримки на покриття собівартості продукції. У підприємства є про-

дукція, є дебіторські зобов'язання з боку покупців та держави, є цінні папери, але немає жодної «живої гривні» для того, щоб виплатити зарплату, закупити матеріали, заплатити проценти за кредитами тощо. У результаті – підприємства все більше та більше нарощують свою кредиторську заборгованість, що тягне за собою збільшення собівартості продукції. Щорічно вугледобувні підприємства втрачають від 1 до 3 млрд грн на сплату банківських відсотків, хоча ці гроші цілком могли б функціонувати в межах розрахункової системи учасників вугільного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробленням тематики цього наукового дослідження займалась досить велика кількість вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема А.В. Кологойда, Геррі Картнер, Г.А. Семенов, і багато інших. Однак проблема ефективності здійснення своїх функцій депозитарною та розрахунково-кліринговою системою залишається актуальною.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проаналізувавши принципи роботи розрахунково-клірингових систем, наведених у роботах [1-5], зазначимо, що єдиного підходу до побудови «ідеальної розрахунково-клірингової системи» не існує. Кожна країна визначала систему клірингу виходячи з історичного розвитку власних біржових інститутів, рівня довіри між учасниками ринку, принципів торгів і розрахунків.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз існуючих умов управління взаєморозрахунками вугледобувних підприємств України та визначення шляхів їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. На Єдиному казначейському рахунку Державного казначейства України умовно постійний залишок коштів, який залишається щодня «ночувати» у Національному банку України становить близько 600 млн грн [3]. Ці кошти можуть і повинні працювати.

За наявності постійного щоденного залишку коштів і відповідних законодавчих актів Державне казначейство України може здійснювати операції на фінансовому ринку, тісно співпрацюючи з Національним банком України, шляхом [3]:

– надання кредитів «overnight», тобто розміщення тимчасово вільних бюджетних коштів на депозитних рахунках;

– купівлі/продажу державних цінних паперів у кредит «overnight». Це кредит у межах обумовленого ліміту та визначеної відсоткової ставки, який надано банку Державним казначейством України за постійно діючою лінією рефінансування строком на один день під забезпечення державних цінних паперів. Кредит «overnight» надається через лінію рефінансування строком на один робочий день, який повинен повертатися на наступний день після його отримання. Надання банкам кредитів «overnight» здійснюється тільки під забезпечення державних цінних паперів у розмірі не більше 85% їх балансової вартості [5].

Перевагою таких операцій є передусім відносна простота оформлення та швидкість здійснення. Банк-позичальник, що представляє певне підприємство-покупця вугільної продукції, взаємодіє без посередників з Державним казначейством України як кредитором. Узгодження умов кредитування (сума, термін, відсоткова ставка, вид забезпечення тощо) здійснюється телефоном, факсом, електронною поштою. Після повного оформлення кредитної угоди вони обмінюються між собою підписаними примірниками кредитної угоди за допомогою телефаксу. Підписання кредитної угоди є підставою для переказування коштів з рахунка Державного казначейства України як кредитора на рахунок банку-позичальника. Переказування коштів

здійснюється практично в режимі реального часу після надання Державним казначейством України як кредитором у регіональне управління Національного банку України, що його обслуговує, платіжного доручення про переказ коштів на користь банку-позичальника.

Окрім того, Держказначейство може стати реальним регулятором та оптимізатором використання коштів державної підтримки на покриття собівартості видобутку вугілля, сума яких зростає з року в рік і відповідно зростають масштаби зловживань у сфері використання цих коштів (за оцінками експертів [6], у 2008 році їх сума в «нелегальних схемах» розрахунків сягала понад 1 млрд грн, тобто близько 15% усіх надходжень).

У рамках проекту, пов'язаного з впровадженням розрахунково-клірингових послуг для учасників вугільного ринку, а також послуг з розміщення та обміну комерційною та діловою інформацією в Україні, основними завданнями є:

– здійснення статистичного моніторингу ділових операцій, цін, ресурсних потоків і т.п. на рівні регіонів і в загально агрегованому вигляді (галузевому, міжгалузевому);

– формування регіональних і галузевих ресурсних балансів, проведення аналізу можливих наслідків впровадження тої чи іншої політики державного регулювання галузей;

– запровадження онлайн-торгівлі ресурсами, а також правами та зобов'язаннями з матеріальними та нематеріальними активами, що будуть вироблені в майбутньому;

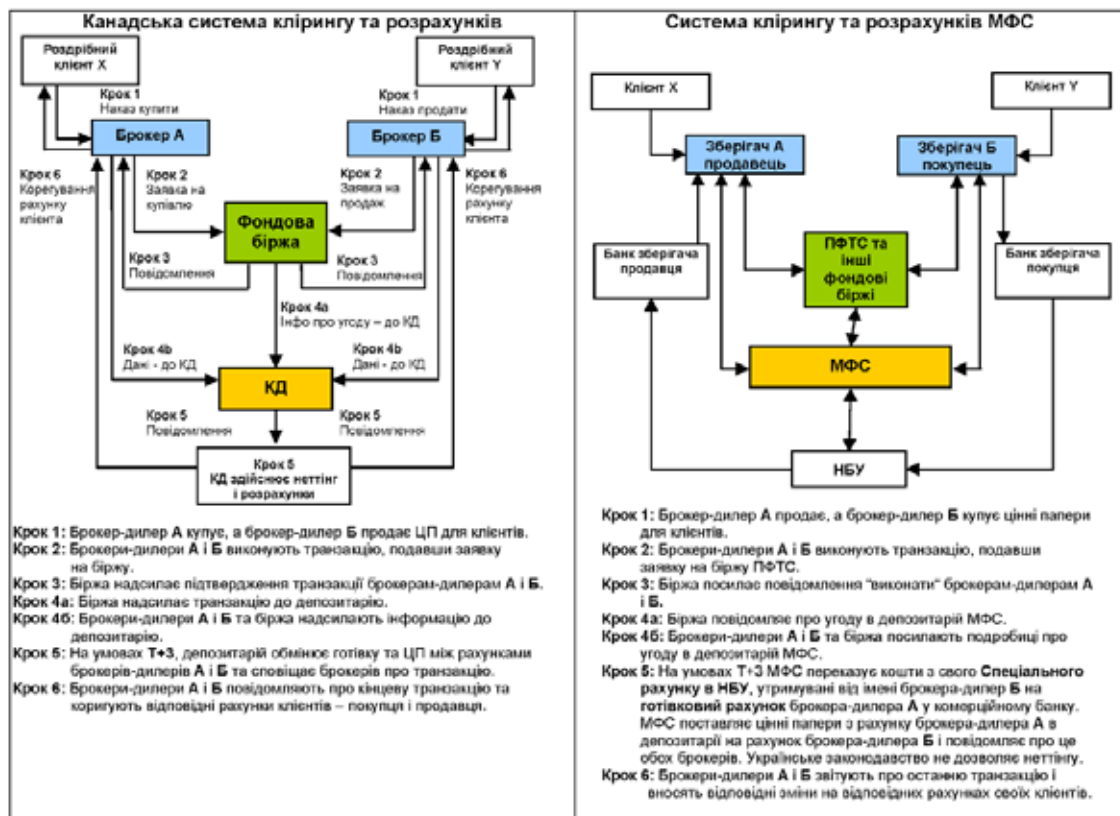

Рис. 1. Принципова схема роботи клірингової компанії [1]

– створення рівноправних умов роботи з ринковими ресурсами та фінансовими інструментами для суб'єктів усіх форм власності з метою зменшення цінових коливань і врівноваженого соціального стану суспільства;

– запровадження нових економічних моделей щодо здійснення ринкової взаємодії на основі організованих ринкових форм – організованих ринків та організованих економічних полів – спрямоване на здійснення планування та управління ринковими процесами на основі використання принципів самоорганізації для інтеграції та синтезу існуючих матеріальних (товарних), валютних ринків та ринків робочої сили, що забезпечить фактори стійкості соціально-економічного розвитку та фактори економічної безпеки України.

На рисунку 1 представлено принципові схеми роботи клірингових установ Канади й України, що діяла до червня 2014 р. [1]. Слід зазначити, що у вітчизняних умовах на сьогодні зазначений механізм з управління грошово-матеріальними потоками, який широко використовується провідними зарубіжними країнами, поки не працює (табл. 1). До червня 2014 р. Центральною ланкою клірингово-розрахункової системи в Україні був Міжрегіональний фондний союз (МФС). На сьогодні є інформація про політичне рішення щодо його закриття та перехід від електронних до класичних паперових векселів [7].

Проаналізувавши існуюче законодавство та закордонний досвід, можемо сформулювати програму розгортання проекту створення вугільної розрахунково-клірингової системи, яка має складатись з наступних етапів:

1. Вирішення організаційно-правових питань та підготовка необхідних проектно-технічних рішень зі створення мережі розрахунково-клірингової системи (РКС).

2. Придбання ліцензій на використання авторського права, торгових марок, спеціалізованих прикладних комп'ютерних та Інтернет-засобів для надання послуг РКС в онлайн-режимі в мережі Інтернет та на основі існуючої інфраструктури телекомунікаційних мереж, а також в онлайн-режимі на базі регіональних точок фізичного доступу.

3. Організація на базі РКС комп'ютерного центру зберігання й обробки даних для надання послуг мережного хостингу інформаційних ресурсів, баз даних, бізнес-сайтів підприємств та електронних сервісів незалежних сервіс-провайдерів.

4. Розгортання першої черги електронних послуг РКС.

5. Формування та затвердження єдиних форматів, схем, процедур і правил представлення, обміну та обробки даних у мережі РКС з використанням міжнародних стандартів та рекомендацій.

6. Створення віртуального оператора зв'язку для організації підключення підприємств до електронних сервісів РКС.

7. Бізнес-запуск послуг РКС.

8. Підключення РКС до глобальних логістичних, інформаційних і бізнес-систем.

9. Створення галузевих та регіональних обчислювальних центрів зберігання й обробки даних.

10. Розгортання системи електронного документообігу та центру сертифікації ключів.

11. Розгортання системи безпеки мережі РКС.

12. Підключення широкого кола бізнес-структур та споживачів до електронних сервісів РКС.

Окрім сприяння швидкості торгівельно-розрахункових операцій і одержання наявних гро-

Таблиця 1

Порівняльна характеристика клірингових розрахунків у вітчизняній та закордонних системах товарно-грошових відносин

№ п/п	Характерні відмінності	Вітчизняний кліринг	Закордонний кліринг
1	Наявність документарної форми цінних паперів	Ні	Так
2	Строки виконання угод	За нормативами НБУ	За власними стандартами (загальноприйнятим у світовій практиці є стандарт «Т + 3», тобто за два робочі дні після дня її укладання, але, наприклад, на фондовій біржі Франкфурта угоди виконуються на другий робочий день («Т + 2»), на Нью-Йоркській фондовій біржі на п'ятий («Т + 5»)
3	Інформаційний режим роботи	Оф-лайн система	Он-лайн система, що працює в режимі реального часу
4	Виконавець касових операцій	Банківські установи покупця та продавця через НБУ	Клірингова структура (Кліринговий Дім (Канада), Касовий Союз (Німеччина) і т.п.)
5	Можливість кредитування учасників клірингу	Ні	Так
6	Можливість зустрічного взаємозаліку поміж учасниками системи	Ні	Так

шових коштів учасниками вугільного ринку, здійснення операцій на фінансових ринках щодо розміщення тимчасово вільних бюджетних коштів на депозитних рахунках у Національному банку України та установах комерційних банків забезпечить додаткове джерело державних доходів, що надасть можливість зменшити навантаження на видаткову частину державного бюджету. Купівля й продаж державних цінних паперів Державним казначейством України шляхом операцій на відкритому фінансовому ринку тільки підвищить їх ефективність та забезпечить більші гарантії скарбниці держави. Для погашення заборгованості бюджету з відшкодування податку на додану вартість у рахунок платежів з повернення кредитів, наданих під державні гарантії Державним казначейством України, вже була розроблена схема казначейських клірингових операцій та здійснені розрахунки з відшкодування ВАТ «Криворіжсталь» податку на додану вартість у рахунок погашення кредиту, наданого під гарантію уряду. Крім того, відповідно до постанов Кабінету Міністрів «Про проведення розрахунків з бюджетом підприємств паливно-енергетичного комплексу та відшкодування податку на додану вартість підприємствам гірничо-металургійного комплексу» [8] та «Про впорядкування відшкодування податку на додану вартість» [9] були проведені розрахунки з відшкодування в 2002 році податку на додану вартість на суму відповідно 26,2 млн грн та 150,9 млн за допомогою казначейського клірингу [10].

Висновки і пропозиції. Операції казначейського клірингу призначені для проведення заліку взаємних вимог між державою та суб'єктами підприємництва. Ці операції за наявності достатньої законодавчої бази та прозорих схем клірингу принесуть казначейству держави значні надходження до спеціального фонду кошторису в розмірі 2-3% від обсягу клірингу та мають бути спрямовані на матеріальне заохочення працівників казначейства. Вони вирішують багато проблем накопиченого податкового боргу суб'єктів підприємництва перед державою й навпаки – заборгованості держави щодо відшкодувань з бюджету суб'єктам підприємництва.

Вивчення новітнього світового досвіду управління коштами бюджету держави є дуже важливим для України. Адже казначейства інших країн мають тривалу історію та на практиці

довели ефективність свого функціонування, що допоможе Україні уникнути помилок і побудувати дієвий механізм управління грошово-матеріальними потоками та зокрема на ринку товарної вугільної продукції. Відповідно щодо учасників вугільного ринку це сприятиме підвищенню швидкості й ефективності торгівельно-розрахункових операцій і одержання ними наявних грошових коштів та, як наслідок, оптимізувати роботу системи управління товарними потоками.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Картнер Г. Депозитарна система обслуговування цінних паперів в Україні: ризики і рекомендації. Проект розвитку ринків капіталу. К., 2006 – 24 с.
2. Кологойда О.В. Правове регулювання фондового ринку України: навч. посіб. / О.В. Кологойда. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 320 с.
3. Семенов Г.А. Управління використання бюджетних коштів за допомогою казначейської системи України / Г.А. Семенов, Л.А. Чорна // Вісник Донецького нац. Університету, Сер. Економіка і право, Вип.1, 2009. – с. 337-341.
4. Бобкова А.Г. Біржове право: Навчальний посібник / А.Г. Бобкова, Ю.О. Моїсєєв. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 200 с.
5. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. / Ю.В. Пасічник. – К.: Знання – Прес, 2003. – 523 с.
6. Єрмілов С. Енергетична стратегія України на період до 2030 року: проблемні питання змісту та реалізації [Електронний ресурс] // Зеркало недели, № 20(599) 27 мая-2 июня 2006. – Режим доступу: www.zn.kiev.ua/nn/show/599/53482/.
7. Поллок М. Межрегиональный фондовый союз свернул работу [Електронний ресурс] // Капитал № 084(261) 6 июня 2014. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/249-15>.
8. Постанова Кабінету Міністрів від 19.09.2001 року № 1210 «Про проведення розрахунків з бюджетом підприємств паливно-енергетичного комплексу та відшкодуванні податку на додану вартість підприємствам гірничо-металургійного комплексу». [Електронний ресурс] // Матеріали сайту Законодавство України, 2010. – Режим доступу: www.uapravo.net/.
9. Постанова Кабінету Міністрів від 26.09.2001 року № 1270 «Про впорядкування відшкодування податку на додану вартість». [Електронний ресурс] // Матеріали сайту Законодавство України, 2010. – Режим доступу: www.uapravo.net.
10. Александров В.Т. Планування, облік, звітність, контроль у бюджетних установах, державне замовлення та державні закупівлі / В.Т. Александров, О.І. Ворона та ін. – Київ: НВП «АВТ», 2004. – 593 с.